

PUBLIKATIONSHACK

PELLE SNICKARS

I januari 2013 hängde sig programmeraren och nättaktivisten Aaron Swartz i sin lägenhet i Brooklyn, New York. Två år tidigare hade han blivit arresterad, åtalad för bedrägeri, stöld och dataintrång. Det var en konsekvens av att han systematiskt via MIT:s öppna nätverk laddat ned 4,8 miljoner akademiska artiklar ur det digitala biblioteket JSTOR (Journal Storage). Efter långdragna förhandlingar och juridiskt processande stod det klart för Swartz att han riskerade ett betydande fängelsestraff; enligt vissa uppgifter så mycket som 35 år samt ett potentiellt skadestånd på en miljon dollar. Rättegången skulle påbörjas i april 2013. Självmordet var därför med all sannolikhet en direkt följd av anklagelserna mot honom. Aaron Swartz blev 26 år gammal.

Trots sin unga ålder hade han ett betydande *track record* när det gällde öppen access till information. Redan 2006 fick han exempelvis tillgång till Library of Congress hela bibliografiska dataset, något som han genom det wikiartade Open Library gjorde fritt tillgängligt. Fria informationsflöden förefaller ha varit ledstjärnan för hans verksamhet; ändamålet helgade medlen. I ett "Guerilla Open Access Manifesto" skrivet 2008 påtalade Swartz bland annat att "the world's entire scientific and cultural heritage, published over centuries in books and journals, is increasingly being digitized and locked up by a handful of private corporations. Want to read the papers featuring the most famous results of the sciences? You'll need to send enormous amounts to publishers like Reed Elsevier."¹ Nedladdningen av JSTOR-artiklarna var med andra ord inte någon tillfällighet, utan en logisk följd av ett aktivt ställningstagande under längre tid. Avsikten var att ladda upp alla dessa miljoner texter på något fildelningsnätverk, en intention som de federala myndigheterna ansåg extra graverande i sin anklagelseakt.

Men som så ofta i fildelningssammanhang handlade delandets kultur för Swartz aldrig om snöd vinning, utan snarare om devisen *information wants to be free*. Att åtala honom för stöld var därför något av en dubbel självmotsägelse. För det första handlade det inte om att tjäna pengar på någon annans bekostnad, det vill säga: Swartz var uppenbarligen genuint altruistisk och ville inte befatta sig med eller befläckas av fildelandets fulaste stigma, nämligen det ovedersägliga faktum att exempelvis The Pirate Bay de facto tjänar reklampengar på material de inte har någon rätt till. För det andra kan filer naturligtvis aldrig stjälas – bara kopieras. Vad JSTOR möjliggör är ju kopiering (i form av nedladdningsbart material) av artiklar för enskilt bruk. Men alla texter där är oundvikligen filer som potentiellt kan delas fritt precis som vilket annat digitalt material som helst. Ironiskt nog hade Swartz som akademiker (med koppling till MIT:s granninstitution Harvard) full legal access till JSTOR eftersom respektive universitetsbibliotek betalat sina licensavgifter. Genom att helt lagligt ta sig in i det digitala arkivet, kunde han med några sinnrika skript öppna en stängd databas. Intrånget var dock framför allt en fråga om skalbarhet. Att kopiera tusen artiklar till sin hårddisk är fullt möjligt för de flesta med universitetsbiblioteksaccess – men uppenbarligen inte miljoner texter.

Samtidigt vittnar Swartz göranden och låtanden om en viss naivitet. De flesta tekno-romantiker, hackers och pirater tenderar nämligen att bara minnas hälften av Stewart Brands berömda maxim från 1980-talet. Han hävdade då, för det första, att information gärna vill förbli dyr, eftersom den ofta är värdefull. Rätt information på rätt plats, menade han, kan trots allt förändra ditt liv. För det andra – och man kan notera att detta var led *två* i Brands argumentation – vill information vara fri, eftersom kostnaden för att nå ut med den hela tiden blir lägre och lägre. Men, tillade Brand, det hela är något av en dialektisk kamp: "so you have these two fighting against each other", samt i ett senare tillägg: "that tension will not go away."² I somliga läger har denna informativa dubbelhet definitivt försvunnit; lägg där till att *information-wants-to-be-free*-förespråkare i regel varit rätt så dåliga hegelianer. Det som då framträder är en hållning som bäst beskrivs som ett slags öppenhetsnaivism. Den omfattar i dag en tämligen ohelig allians av såväl *hackers* och nätaktivister (som Swartz), liksom *open-source*-kramare, Google och vissa utrikesministrar. Somliga av

dem har dessutom haft en tendens att negligera distinktionen mellan "free as in speech versus free as in beer". Information på internet vill ofta vara fri, sägs det, i bemärkelsen yttrandefrihet, vilket förstås inte är samma semantiska (eller för den delen reella) frihet som "free beer". Det senare är att få del av något som någon annan producerat, i detta fall öl. Att denna åtskillnad ofta tillskrivs den fria mjukvaruaktivisten Richard Stallmann – något av en legend inom MIT:s "hacker culture" – säger en hel del om hackerkulturens juridiska ambivalens visavi kod, kopierbarhet och digitalt innehåll. Kod är lag, heter det ibland, en devis som Lawrence Lessig populariserat. Han var god vän till Swartz, men menade likafullt att dennes förhållanden med JSTOR korsade en legal linje på ett sätt som inte var tillbörligt – även om denna linje strängt taget borde ritas om i enlighet med "better laws better tuned to the times."³

Den riktiga boven i tragedin kring Swartz är dock av långt mer institutionell art. Det var nämligen den i dator- och *hacker*-sammanhang minst sagt anrika institutionen Massachusetts Institute of Technology (MIT) som (i samarbete med JSTOR) valde att först jaga och sedan sätta fast honom – ett lika dubiöst som aktivt ställningstagande från ett universitet. MIT:s agerande har följaktligen rört upp många känslor. Kritiker har gjort gällande att universitet naturligtvis borde ha helt andra uppgifter än att agera grindvakt för att reglera kunskapen (eller i varje fall dess distribution) med polisiära metoder. På webben finns sedan ett år tillbaka åtskilliga texter, inspel och inlägg om det inträffade; MIT har till och med sett sig tvunget att lansera en "Swartz Review" *online* för att få klarhet i det som hänt. Parallellt har MIT också genomfört en intern utredning, "Report to the President. MIT and the Prosecution of Aaron Schwartz", vars resultat redovisades i en 170 sidors rapport i juli 2013. Syftet har dels varit att rentvå MIT samt att i detalj beskriva lärosätets agerande, dels att fundera kring vad som gick snett och vilka inbegripanden som var ödesdigra – "and consider what can be learned from them."⁴

Ovan till trots – och givet MIT:s banbrytande roll för utvecklingen av datorer och nätverk (och inte minst *hackern* som koncept) – och givet att det är ett universitet som mer än gärna lyfter fram att man har ett öppet nätverk (open, unmonitored and unrestricted) på ett öppet campus, framstår incidenten med Swartz som minst sagt problematisk, för att inte säga upprörande.⁵ Eller som Brewster Kahle,

grundaren av Internet Archive, formulerade det i sin hyllning till Swartz kort efter hans död: "When I was at M.I.T., if someone went to hack the system, say by downloading databases to play with them, might be called a hero, get a degree, and start a company. But they called the cops on him. Cops."⁶

PUBLIKATIONSKULTURER I FÖRÄNDRING

Aaron Swartz tragiska död illustrerar på ett närmast övertydligt sätt flera av de paradoxer som för närvarande styr nätets informationsflöden i allmänhet, och den akademiska publikationsmarknaden i synnerhet. Genom ny teknik har den senare på kort tid förändrats radikalt. Digital access (inom och utanför laglighetens gränser) har till exempel gjort att många stora amerikanska universitetsförlag (vilka i regel är icke-vinstdrivande) fått det allt svårare att överleva ekonomiskt, i synnerhet om de är inriktade mot humaniora. Publikationsmarknaden är dock på många sätt tudelad: å ena sidan domineras den av multinationella konglomerat som Reed Elsevier; med 30 000 anställda och en vinst på 760 miljoner pund 2011 är det uppenbart att (viss) akademisk publicering fortsatt är en lukrativ bransch. Å andra sidan har många akademiker (framför allt inom naturvetenskaperna) reagerat på stigande tidskriftspriser som dränerar universitetsbiblioteks resurser, liksom på att utföra gratis *peer review* för synnerligen vinstgivande tidskrifter. *Open access*-rörelsen (OA) har under det senaste decenniet därför blivit allt starkare. Det kan inte nog understrykas att Swartz hack⁷ av JSTOR handlade om att öppna en stängd databas för alla. Detta skedde som en invändning mot privilegierade akademiker (med en eller annan institutionell anknytning) vilka inte sällan tror att fria vetenskapliga resurser för dem också innebär fri access till information för alla. Förespråkare för akademisk fildelning, till exempel när det gäller det mycket omfattande digitala textarkivet aaaaarg.org, brukar just lyfta fram att akademien är blind för de kostnadsspärrar den ställer upp för användare som inte studerar eller arbetar på ett universitet. "I remember when I was affiliated with a university and I had JSTOR access and all these things", har till exempel Sean Dockray (som ställvis administrerar Aaaaarg) påtalat i en intervju, "and then I left my job and then at some point not too long after

that my proxy access expired and I no longer had access to those articles which now would cost \$30 a pop just to even preview.”⁸

Att Swartz attackerade JSTOR är därför symptomatiskt; det är nämligen en icke vinstdrivande organisation som säger sig vara: ”a digital library of more than 1,500 academic journals, books, and primary sources. JSTOR helps people discover, use, and build upon a wide range of content through a powerful research and teaching platform, and preserves this content for future generations.” JSTOR är i sammanhanget en intressant mellanaktör, som ständigt varit tvungen att navigera mellan upphovsrätt och tillgänglighet i samtidens digitala malström. Förvisso står det bortom allt tvivel att de samarbetade med MIT för att komma åt Swartz. Samtidigt valde JSTOR senare att göra en överenskommelse med honom (snarare än att gå till civilrättslig domstol) och de ”stulna” artikelfilerna ”återlämnades” (hur det nu gick till).

Men naturligtvis var både MIT och JSTOR högst medvetna om att när juridikens kvarnar börjat mala finns det mycket lite som kan stoppa dem; lagen är alltid binär – den måste antingen fälla eller fria. Trots att JSTOR alltså gjorde upp med Swartz, anklagade amerikanska federala myndigheter honom därför hösten 2011 för de brott som beskrivits ovan. En tid efter Schwartz död figurerade en *disclaimer* på JSTOR:s hemsida som inte bara aktualiserade det inträffade, utan rentav uttryckte viss ånger inför det som hänt. ”We are deeply saddened to hear the news about Aaron Swartz. [...] The case is one that we ourselves had regretted being drawn into from the outset, since JSTOR’s mission is to foster widespread access to the world’s body of scholarly knowledge. At the same time, as one of the largest archives of scholarly literature in the world, we must be careful stewards of the information entrusted to us by the owners and creators of that content.”⁹

Poängen med den här artikeln är att ta fasta på denna sorts digitala dubbelhet – eller akademiska hyckleri, om man så vill. Tanken är att skissera konturerna av en rad digitala publiceringsfigurers etablering, upplösning och föränderlighet, samt inte minst att resonera kring och problematisera vad de kommit att innebära. Artikeln diskuterar såväl *open access* (framför allt utifrån ett kritiskt och humanistiskt perspektiv) liksom akademisk fildelning. Därtill försöker texten avslutningsvis föra ett resonemang kring möjligheten att ”hacka” de traditionella

publikationsmodellerna. I termens ursprungliga betydelse innebar ju ett *hack* att göra en ändring i ett system för att åstadkomma en ny lösning.

Att nätet radikalt kommit att förändra hur forskare kommunicerar – såväl inom-akademiskt som med en intresserad allmänhet – är en truism. Likafullt har traditionella publiceringsmodeller visat sig vara tröga. Hur, varför och på vilka sätt humanvetare kan publicera sig i den digitala reproduktionsåldern står till exempel inte alltid i paritet med de vägar som av olika skäl bör användas. Att en högst normerande akademisk publiceringspraktik etablerats – den internationella *peer-review*-tidskriftsartikeln – råder det heller knappast några tvivel om. För humanioras vidkommande har denna norm importerats från naturvetenskaperna (även om det naturligtvis funnits humanvetenskapliga tidskrifter i flera hundra år). Såväl monografi-författande som alternativ publicering online (på bloggar, wikis, kolloborativa sajter etcetera) står sig slätt i jämförelse. Den senaste forskningspolitiska propositionen erkänner förvisso att svensk humaniora delvis har ”en annan form av kunskapsproduktion och publiceringstradition än medicin, teknik och naturvetenskap. Det finns dock en trend i riktning mot en ökad publicering i internationellt granskade tidskrifter inom humaniora och samhällsvetenskap.” Längre fram i propositionen påpekas på snarligt manér att publiceringstraditionen inom humaniora och samhällsvetenskap ”håller på att förändras och inom flera områden ökar de internationella publikationerna. Likaså ses en ökad citeringsgrad. Denna utveckling bör uppmuntras och tas i beaktande vid medelstillsdelning.”¹⁰ Här är det förstås frågan om vad som är hönan och ägget. Humanister är ju inte dumma – och det finansiella egenintresset (det vill säga möjligheten att erhålla forskningsanslag) är förstås ett regulativt publikationsincitament om något.

Sättet att publicera sig som forskare hänger alltså inte sällan samman med akademiska incitamentsstrukturer, framför allt meriteringsmässigt, även om många nog inte alltid tänker helt och fullt strategiskt i sådana frågor (vilket är tur). Frågeställningen är knappast ny, men den har aktualiserats under de senaste åren genom inträdet i ett lika föränderligt som överallt närvarande informationslandskap. Våren 2012 skrev exempelvis den forne kulturchefen på Svenska Dagbladet, Peter Luthersson, en artikel i tidskriften *Axess* om ”Kulturdebattens förlorade centrum”. Visserligen var det en något nostalgisk betraktelse,

men i åtminstone ett avseende träffade den helt rätt: hur ska humanister egentligen förhålla sig till var de publicerar sig? Ska det vetenskapliga samtalet alltid stå i fokus, eller har humanvetare ett vidare samhällsuppdrag givet att forskningen finansieras genom skattsedeln? Och hur förhåller sig de nationella finansieringsmodellerna till den internationella exponering som blivit alltmer central? Luthersson tangerade med andra ord en diskussion som förts inom humanvetenskaperna kring övergripande publiceringsstrategier. Monografier var här en gång högsta mode, men de har på ganska kort tid ersatts av de internationella *peer-review*-tidskrifternas primat – vare sig dessa tidskrifter läses eller inte. ”De internationella facktidskrifternas olästa anonymitet”, som Luthersson lika elakt som träffande kallar dem. Och han har också helt rätt i att de akademiska meriteringssystem som växt fram, säg de senaste tjugo åren, gjort att humanistiska forskare (åtminstone i viss mån) övergivit den nationella offentligheten. I Lutherssons tappning ägnar sig sådana forskare mest åt att producera internationell ”meriteringsmakulatur”, detta i kontrast mot en tidigare forskargeneration som skrev ”böcker för en bildningsintresserad offentlighet”.¹¹

Det är inte helt lätt att skaka av sig denna beska kritik – och den träffar humanvetenskaperna extra hårt. I regeringens forskningsproposition lyser frågan med sin frånvaro, men något annat var knappast att vänta givet det ointresse som alltid ägnas humaniora. Ställd på sin spets handlar den emellertid om hur *vetenskaplig* humaniora egentligen är som disciplin, och huruvida det är önskvärt att öka graden av internationell vetenskaplighet genom diverse publicistiska måttstockar. Bo Rothstein har exempelvis ondgjort sig över att Vetenskapsrådet ger forskningspengar till humaniora och samhällsvetenskap som inte håller tillräckligt hög internationell standard. I en debattartikel i DN använde han antalet citeringar i Google Scholar som mall: ”av de 63 forskare inom det humanistiskt-samhällsvetenskapliga forskningsområdet som av Vetenskapsrådet år 2012 tilldelats relativt omfattande anslag”, skrev Rothstein hösten 2012, ”saknar drygt hälften internationell exponering av sin forskning. Deras citeringstal i databasen är så pass lågt (under 150) att man tryggt kan säga att deras forskning inte alls är internationellt uppmärksammat.”¹²

Själv har jag för närvarande 174 citeringar i Google Scholar, något som i sammanhanget inte är mycket att skryta med – och ändå har jag

i skrivande stund just erhållit ett betydande forskningsanslag från VR. I ärlighetens namn har jag dock inte varit speciellt aktiv beträffande min internationella *impact* (även om jag och många andra humanister nog borde bli det givet nuvarande forskningsfinansiella omständigheter). Jag har heller inga problem att tillstå att Bo Rothstein är en långt vassare forskare med sina 7 941 citeringar. All betydande forskning bör ha internationell höjd, men inte ens artiklar (eller citeringar) i Google Scholar går förstås fria från den sökoptimeringstrend som präglar de flesta verksamheter på webben. Google Scholar antyder somliga tendenser, men lämnar andra därhän. Att tjänsten kan manipuleras har också visats i flera sammanhang.¹³

Generellt bör akademiker (och kanske framför allt humanister) lära sig mer om – och i högre grad inta en kritisk hållning till – nätets sökmotorer, mjukvarufilter, frekventa nyckelbegrepp samt de resultat de genererar (inte sällan baserat på strategiskt utvalda termer som forskaren planterat i sin artikel), för att nu inte tala om rubriksättningens betydelse. När citeringar i Google Scholar blir en måttstock antyder det, om inte annat, forskningens totala beroende av sökmotorer. Utvecklingen har gått fort och den är alarmerande – i det sista fallet eftersom så få inser vilka implikationer det nog kommer att få för kunskapsproduktionen överlag.¹⁴ Samtidigt kan man här ana en sällsam cybernetisk feedback-loop, eftersom det var just vetenskapliga publikationer och graden av citerbarhet som en gång låg till grund för Googles PageRank-algoritm. Sättet att värdera information och webbsidors tillförlitlighet är alltså helt sonika modellerat på vetenskapssamhällets citeringsmekanismer – eller som Nicholas Carr har uttryckt det:

The way the creation of the Google search engine was inspired by the traditional method for measuring the value of scholarly works, with links becoming an analogue to citations, has become one of the web's great origin myths. And the way the new search engine set off a rush to game the system, weakening the usefulness of links as markers of value, has become a lesson in the drawbacks of what might be called the automation of judgment. Every online currency inspires its own debasement, to one degree or another. Now, in a perverse twist, the circle is completing itself, as Google provides web tools – Google Scholar Citations and Google Scholar Metrics – for tracking and me-

asuring the value of academic articles and other scholarly works. The new tools offer a lot of benefits, but they also provide both the temptation and the means to game the scholarly citation system.¹⁵

Omdömet automatisering är i sammanhanget kanhända en eufemism. Men det är också en träffande beskrivning av det stadigt växande bibliometriska forskningsfältet, från vilket Rothstein lånat flera argument i sin debattartikel. Som bekant hänger vetenskapliga publikationssätt i dag ofta tätt samman med olika former för att mäta och värdera kunskap genom allehanda bibliometriska indikatorer. Enligt beskrivningen på Vetenskapsrådets hemsida används bibliometri för ”att mäta vetenskaplig produktivitet (antal publikationer) och för att uppskatta publikationernas genomslag. Det sistnämnda sker genom beräkningar av hur publikationerna citeras, det vill säga uppmärksammas av andra forskare.”¹⁶ I korthet bygger bibliometriska metoder på kvantitativa studier av den vetenskapliga litteraturens sammanfattning och förändring – det vill säga, man räknar. Denna teknokratiska styrning av forskningen har med rätta kritiserats av flertalet ämnesrepresentanter inom humaniora. När krav på matematisk mätbarhet blivit viktigare än att producera ny kunskap är forskningsoptiken kanhända inte så välkalibrerad som man kunde önska.¹⁷ Svensk humanioras brist på internationell höjd är svårare att kritisera. En större (och kanske viktigare) frågeställning, som Rothstein aktualiserade med sin polemik (utan att nog vara helt medveten om det), är huruvida human- eller samhällsvetenskaplig forskning som bedrivs i Sverige alltid ska ha som sitt huvudsyfte att bidra till den internationella forskningsfronten. Jag vill mena att det är långt ifrån självklart.

Intressant nog fick Rothstein mothugg just i denna principiella fråga av DN:s ledarskribent Håkan Boström. Att humanister publicerar sig för lite internationellt kan förefalla problematiskt, skrev han. Men omvänt kan det ”i dag tyckas vara ett lika stort problem att svenska samhällsvetare och humanister är så upptagna med att publicera sig i smala facktidskrifter att de inte har tid eller breda kunskaper nog att engagera sig i samhällsdebatten” – vilket, måste tillstås, knappast gäller en flitig debattör som Bo Rothstein. För yngre forskare står dock valet, fortsatte Boström, inte sällan ”mellan att låsa in sig på sin kammar och skriva ändlösa variationer på samma tema – ibland skämtsamt kallat meriteringsmakulatur – eller att bredda sig och ta itu med

aktuella problem i dagens svenska verklighet. Det senare belönas emellertid klen i inom akademien”.¹⁸

Här finns inte utrymme för att mer ingående diskutera hur specifik mätning och värdering av akademiska publikationer i grunden förändrat forskares sätt att kommunicera; somligt premieras för närvarande, annat belönas som sagt klen. Samtidigt är dessa frågor naturligtvis av stor betydelse eftersom de tenderar att reglera hur forskningsfinansiering struktureras; den bibliometriska forskningslitteraturen är närmast oöverskådlig.¹⁹ Att bibliometriskt tänkande påverkat humanvetenskapliga publiceringspraktiker råder det emellertid knappast något tvivel om. Men dessa praktiker har också genomgått, och står alltjämt inför, betydande förändringar. Publikationer av monografier och bokkapitel (som denna text) skriver i regel in sig i publikationskulturer som ställer andra krav och har andra förutsättningar än ett mer eller mindre matematiskt mätbart artikelförfattande. C. P. Snows klassiker *De två kulturerna* har ett halvsekel på nacken men är – trots otaliga försök att överbrygga vetenskapsklyftan mellan natur- och humanvetenskaper – fortfarande hyperaktuell beträffande de skilda synsätt som präglar human- och naturvetenskaperna.²⁰ Forskningens digitalt förändrade förutsättningar har bara ställvis slagit broar mellan dessa två vetenskapskulturer, exempelvis när det gäller ett forskningsfält som digital humaniora, men publikationskulturen tillhör inte de områden som förenar. Snarare har ett normativt artikelskrivande liksom en tilltagande bibliometrisk trend gjort att humanvetenskaperna alltmer kommit att ifrågasätta de vetenskapsideal som för närvarande styr akademi och universitetssektor – och som därtill har betydande politiskt gehör, vilket den senaste forskningspolitiska propositionen illustrerar alltför väl. Till exempel finns det ofta en orimligt hög skattning av *peer-review*-granskning som en form av allenarådande kriterium för vetenskaplig publikationskvalitet. Det är bland annat till förfång för humanioras traditionella sätt att granska publikationer, nämligen att publikt recensera dem. ”Peer review is secretive”, menar till exempel Michele Lamont i boken *How Professors Think. Inside the Curious World of Academic Judgment* (2009). Som förhandsgranskning framstår *peer review* på många sätt som akademins svarta låda; alla förlitar sig på denna praktik men ingen vet riktigt hur eller vad som egentligen registreras. Att Lamonts introduktionskapitel heter ”Opening the Black Box of Peer Review” är i sammanhanget talande – liksom att *peer review* ofta sägs vara *blind*.

Alla vetenskapliga forskningsresultat bör naturligtvis granskas och kritiseras, det är alla akademiker överens om. Invändningar mot *peer review* handlar mer om den praktik som etablerats och vilket slags vetenskapstradition den egentligen vilar på. Lamont argumenterar exempelvis övertygande i sin bok för att resultaten av *peer review* i princip alltid ska styras av institutionella mekanismer lika mycket som av vetenskapligt förnuft. Granskningskulturen är också subjektiv och premierar egna forskningsperspektiv i långt större utsträckning än man kan tro – även om det också finns en viss medvetenhet om dessa problem.²¹ *Peer review* kan förstås se högst olika ut; en ansökan till Vetenskapsrådet eller en artikel får i regel ett par raders omdöme, ett bokmanuskript, för att inte tala om en tjänstetillsättning, förlänas ofta ett långt mer utförligt utlåtande. Ur ett mer radikalt digitalt perspektiv har *peer review* emellertid kommit att ifrågasättas på helt andra grunder. David Perry har bland annat hävdats att *peer review* "is a hack based on the scarcity of paper. [...] It] is the filter-then-publish model. But the net actually works in reverse—publish-then-filter—involving a wider range of people in the discursive production. Why do academics argue for small panel anonymous peer review? One thing we know is diversity of perspective enriches discourse."²²

Ett annat inspel ur ett humanvetenskapligt perspektiv är (som påtalats) att *peer review* som praktik med fördel kan jämföras med den publika recensionen. Den senaste bok jag själv publicerade hösten 2012, *Myten om internet*, är till exempel inte en akademisk *peer review*-publikation enligt gängse modell.²³ Men den recenserades i ett trettiotal olika fora, bland annat i heluppslag i recensionstidskriften *Respons*. Ställd på sin spets är frågan alltså vilket mottagande (före eller efter) som egentligen gör en publikation kvalitativt betydelsefull? Är det en anonym *double blind peer review* som knappt läses av någon (och därefter stoppas undan på någon hårddisk), eller en publik recension, tryckt i en spridd tidskrift som potentiellt kan läsas av ganska många? Inom humaniora är det ju inte sällan i just recensioner som den egentliga forskningsdiskussionen förs. Som Janken Myrdal påpekat publiceras dessutom en hel del av den humanvetenskapliga grundforskningen "som böcker på kommersiella förlag för en bred läsekrets [...] ett läsbart språk leder inte automatiskt till ovetenskaplighet och språket som verktyg är en styrka för humanvetenskapen."²⁴

Publikationskulturer ser alltså högst olika ut i skiftande veten-

skapskontexter. Det vetenskapliga samtalet är naturligtvis inte opåverkat av det som kallas webb 2.0, och digitala publikationskulturers mediala omdaning av all forskningskommunikation framstår som en betydande fråga att undersöka. Likväl är det alltså en öppen frågeställning hur det akademiska publikationslandskapet kommer att förändras, och vilken form det kan tänkas anta givet nätets roll som global *default*. Som Myrdal framhållit skiljer sig humanvetenskaperna från andra vetenskapsgrenar i det här avseendet framför allt genom att det föreligger betydande likheter med medie- och kultursektorn generellt. Å ena sidan värnar humanister (speciellt om de tillhör de mer etablerade) gärna om den traditionella förlagsmodellen, där deras böcker och bokkapitel publiceras på renommmerade förlag som sköter bokproduktion, distribution och inte minst marknadsföring. Å andra sidan är i princip alla akademiker helt oberoende av försäljningsintäkter. I denna roll är det bara alltför enkelt att propagera för och praktisera öppen access, samt att titt som tätt ta sig friheten att illegalt fildela både original-PDF:er eller inskannade böcker på olika mer eller mindre öppna nätverk. Det är en aktivitet som i vissa forskarkretsar är vanligare än man tror. Precis som när det gäller all annan fildelning räcker det ju med att en enda person laddar upp en bok för att, säg, hundratusen andra användare ska få access till den. Lite tillspetsat vill humanister alltså gärna bibehålla en rådande förlagsstruktur, samtidigt som de underminerar den genom fildelning eller OA.

Just detta är en något paradoxal dubbelhet som i hög grad präglar också min egen verksamhet som forskare; en inställning som är lika begriplig som den är diskutabel. För som bekant finns inga fria luncher, i slutändan är det alltid någon som måste betala. Öppen access framstår i dag (möjligen) som vägen framåt, men även OA förutsätter en fungerande förlagsekonomi. Pengar måste tjänas och betalas – men på andra sätt. För det finns naturligtvis fortsatt ett behov av att förpacka forskningsresultat, vilket förlag av tradition varit allra bäst på. Att exempelvis tro att OA ger bäst *impact* bara för att resultaten är fritt tillgängliga, är att gravt underskatta ett fenomen som marknadsföring, vilket som bekant ligger till grund för stora delar av västvärldens kapitalistiska samhällssystem. Lägg därtill att allehanda digitalt brandskattade innehållsbranscher numera knappast präglas av att de önskar ge bort innehåll gratis; snarare ägnas en febril aktivitet åt att försöka implementera och tillämpa nya digitala betalmodeller. Det är

vårt att försöka hålla detta slags dubbla humanistiska logik i minnet, även om det förefaller ge stöd åt två diametralt olika synsätt: det vill säga, att värna upphovsrätten och att samtidigt komplett strunta i den.

OPEN ACCESS

Min egen tidigare arbetsplats, Kungl. biblioteket (KB) – tillika utgivare av denna bok – driver sedan några år tillbaka aktivt frågan om *open access*. När man diskuterar nya digitala publiceringsformer är OA det kanske allra mest uppenbara exemplet på en i grunden förändrad förlagsfunktion, framför allt inom vetenskapsområden som teknik, naturvetenskap och medicin. OA har mest kommit att handla om fri tillgång till vetenskapliga artiklar – därav Aaron Swartz försök att göra inlåsta artiklar på JSTOR helt fria. Formellt sett är OA (åtminstone i Sverige) ett program som sköts av KB i samarbete med KK-stiftelsen, Kungl. Vetenskapsakademien, Riksbankens Jubileumsfond, Sveriges universitet och högskoleförbund och Vetenskapsrådet. Det är på många sätt en utmärkt satsning med hög svansföring, vilket KB fått mycket uppmärksamhet för, först med Jan Hagerlid som drivande kraft och nu i Ulf Kronmans regi.²⁵ I den senaste forskningspolitiska propositionen från hösten 2012 – med den välklingande titeln, ”Forskning och innovation” – påpekas bland annat att regeringens uppfattning ”är att förbättrad tillgång till vetenskaplig information är en förutsättning för framgångsrik svensk forskning och innovation. Vetenskapsrådet bör därför få i uppdrag att utveckla former och nationella riktlinjer för hur forskare kan få tillgång till forskningsresultat och forskningsdata, s.k. öppen tillgång [...] [Vetenskapsrådet] bör i detta arbete samråda och samarbeta med andra berörda aktörer, t.ex. övriga forskningsfinansiärer, Kungl. biblioteket samt universitet och högskolor.”²⁶

Fri tillgång till skattefinansierad forskning är i princip en utmärkt idé. OA är ett exempel på detta, Aaron Swartz *hack* ett annat. Personligen driver jag sedan 2006 bokserien *Mediehistoriskt arkiv* i vilken alla böcker efter författarens godkännande CC-licensieras (Erkännande, Icke-kommersiell, Inga bearbetningar 3.0.) för fri tillgång via webben, antingen i form av direkt parallellpublicering eller med viss fördröjning (högst ett år). På min egen sajt, pellesnickars.se, finns också i

princip alla böcker och artiklar jag publicerat fritt tillgängliga (även om somliga förlag av naturliga skäl motsätter sig gratis access); sammantagna har de laddats ned uppemot 10 000 gånger. Icke-desto mindre har jag i olika sammanhang internt på KB och externt försökt problematisera och ställvis ifrågasätta hur det svenska OA-programmet egentligen är utformat. Dels har det handlat om att uppmärksamma omständigheten att publikationskulturerna inom humaniora ofta ser annorlunda ut än standardskrivandet av artiklar inom andra discipliner. Dels har det gällt att ifrågasätta det faktum att OA ska implementeras, snarare än att resonera kring hur OA möjligen *bör* användas.

En central skillnad mellan OA och CC-licensiering är att den förra ställts upp som ett närmast absolut krav från flera forskningsfinansiärer, medan den senare ger upphovsmannen rätten att själv bestämma hur en text/ett verk ska distribueras. För humanister som skriver monografier eller bokkapitel är detta en betydande fråga som handlar om kontrollen över de egna forskningsresultaten. För egen del har jag grundprincipen att allt jag skriver ska vara så publikt tillgängligt som det bara är möjligt. Men naturligtvis är det så att jag själv vill bestämma hur och var jag publicerar mina resultat. Något annat menar jag är orimligt. Fullt genomförd innebär emellertid OA att enbart öppna tidskrifter på nätet blir tillåtna som publiceringskanaler; det är inget annat än reglering av forskningsresultat i en viss riktning och i enlighet med en naturvetenskaplig norm som inte alltid passar humaniora. Följden är därför att humanvetenskaperna (också i detta sammanhang) kommit på undantag; OA har heller inte implementerats fullt ut när det gäller humanvetenskapliga publiceringsformer. På RJ:s hemsida kan man exempelvis läsa att när ”det gäller monografier och bokkapitel vill RJ uppmana och uppmuntra forskarna att publicera även dessa fritt tillgängligt på internet.”²⁷ Orden ”uppmana och uppmuntra” antyder just det problematiska med att strikt tillämpa OA inom humanvetenskaperna.

Under mitt sista aktiva år på KB ingick jag i den så kallade styrgruppen för Open Access, tillsammans med representanter för olika universitetsbibliotek och forskningsfinansiärer. Det var mycket lärorikt, men bekräftade också att OA drivs med ett distinkt naturvetenskapligt vetenskapsperspektiv där humanioras traditionella publikationskulturer ägnats marginellt intresse. Det är en erfarenhet jag delar med andra humanistiska forskningskollegor på KB som också deltagit

i det interna OA-arbetet. Det gäller för övrigt också det licensarbete med vanliga tidskrifter som KB administrerar. Betraktar man exempelvis de mer än tvåtusen tidskrifter som KB upphandlar enbart från leverantören Elsevier, handlar det i princip bara om titlar inom naturvetenskap, teknik och medicin. En tentativ skattning av de humanistiska och samhällsvetenskapliga tidskrifter som ingår i de centrala, kollektiva licensavtal som KB samordnar för svenska universitetsbibliotek (så kallade "big deals") resulterar i en siffra på kanske 10–15 procent (exempelvis från förlagskoncerner som De Gruyter eller Sage). Att köpa access till resterande 85–90 procent är förstås kostsamt, vilket förklarar det rådande OA-fokuset på naturvetenskapliga tidskrifter.

Grundtanken med *open access* är god, därom råder inget tvivel. Skattefinansierad forskning bör komma landets medborgare till del. Generellt finns också ett betydande politiskt stöd för *open access*, till exempel från EU, och antalet OA-resurser växer snabbt. Ett nittotal forskningsfinansiärer har numera någon form av krav på *open access*. Icke desto mindre har förespråkarna för OA på ett övergripande plan intresserat sig tämligen lite för humaniora och samhällsvetenskap, vetenskapsområden där publiceringskulturer som sagt skiljer sig markant från det lika excessiva som kollektiva artikelförfattandet inom naturvetenskaperna. Vad den nationella förlagsbranschen som inte sällan samarbetar med humanister till exempel säger i frågan är det ingen bland OA-förespråkarna som bryr sig om. Klassiska förlag är till för författare; vetenskapsmän (och kvinnor) har en helt annan identitet – åtminstone enligt detta synsätt. Det ligger helt i linje med vad exempelvis Vetenskapsrådet primärt ägnar sig åt, en organisation som i ärlighetens namn i första hand är forskningsfinansiär för natur, teknik och medicin. Från Regeringens och Utbildningsdepartementets håll är man, som påpekats, heller inte speciellt intresserad av humaniora som kunskapsområde. Den senaste forskningspropositionen innehåller inte många meningar om denna vetenskapsdisciplin – men desto mer om forskningsinnovation. Som Anders Ekström och Sverker Sörlin påtalat i sin humanistiska stridskrift, *Alltings mått*, vittnar tanken (och praktiken) att satsa miljard efter miljard på naturvetenskap, teknik och medicin om en ack så platt förståelse av hur kunskap egentligen uppstår. Förhoppningen har varit att kunskapsinnovationer ska generera ekonomisk avkastning. Regeringens grundtanke är, som dess representanter skriver, generande enkel.²⁸ Beklämmande nog går sam-

ma tankemönster igen även internationellt. Namnet på EU:s nya mega-program för forskning och innovation, Horisont 2020 – med en föreslagen budget på 80 miljarder euro – säger sig exempelvis ”ge uttryck för viljan att utveckla idéer, tillväxt och sysselsättning för framtiden. Horisont 2020 kommer att vara ett viktigt verktyg i genomförandet av flaggskeppsinitiativet Innovationsunionen”. Knappt något påtalas om samhälls- eller humanvetenskaper. Moteld har dock anlagts. ”The exclusion of social sciences and humanities from Horizon 2020 is not only bad for the scientists in this area”, har bland annat Pekka Sulkonen påpekat. ”Most significantly, it indicates a basic mistake in the EU understanding of science in society in general.”²⁹

Huruvida EU:s forskningspolitik styrs i enlighet med grundläggande misstag i förståelsen kring vad vetenskap egentligen handlar om ska vara osagt. Ur det här anlagda artikelperspektivet där digitala publiceringskulturer granskas, så finns det emellertid flera skäl att betrakta OA som ett forskningspolitiskt område där humaniora koloniserats, och mer eller mindre tvingats att anpassa sig till rådande forskningsideal. Alla är därför inte OA-vinnare och föreställningen om öppen access som allenaordande drivkraft för kunskapsutveckling bör också problematiseras. Om hackerkulturen drivs av en öppenhetsnaivism, gäller det alltså i viss mån även vetenskapssamhället och centrala forskningsfinansiärer. Som OA implementeras i dag handlar det i princip uteslutande om fri tillgång till vetenskapligt producerade artiklar inom de naturvetenskapliga, tekniska och medicinska forskningsfälten, även om det naturligtvis också finns en rad humanistiska OA-tidskrifter (själv sitter jag exempelvis i redaktionsrådet för den medievetenskapliga OA-tidskriften *View*). Den allra främsta anledningen till den ämnesmässiga snedvridningen är naturligtvis ekonomisk. Det är inom nämnda forskningsområden som problem med lika ständigt som stadigt ökande licens- och prenumerationskostnader för dyra tidskrifter återfinns. Inte sällan betingar de fyrsiffriga belopp. Är man illvillig kan man konstatera att problemen i någon mån är självförvållade; inom såväl teknik, naturvetenskap som medicinområdet finns oändligt mycket mer anslag och forskningsresurser än inom humaniora – det räcker, som sagt, med att kasta en blick på den senaste forskningspropositionen. Denna mångfald av resurser drar naturligtvis till sig aktörer som vill få sin beskärda del av kakan. Det är alls inte fallet inom humaniora; att exempelvis prenumerera på *Historisk Tidskrift* gör inte ett enda bibliotek fattigt.

Själva drivkraften för OA är alltså i grunden att rätta till en naturvetenskaplig kostnadskostym som för universitetsbibliotekssektorn blivit alltför extravagant. Det är viktigt att påminna om detta ekonomiska faktum; humaniora kan bara drömma om sådana penga-excesser. Akademiska tidskrifter drivs inom humanvetenskaperna inte sällan på ideell basis. Det påminner mer om hur traditionella kulturtidskrifter sköts (och de behöver i regel statsbidrag för att överhuvudtaget gå runt). Det är en invändning mot OA ur ett humanistiskt perspektiv som sällan uppmärksammas – i regel av den anledningen att naturvetenskapliga forskare inte har en aning om hur det är ställt, och därför inte inser vilken privilegierad forskningssits man egentligen befinner sig i. Som ny publiceringsnorm är OA såtillvida en direkt reflex av det *kunskapens klassamhälle* som samtidens forskningsfinansiering ständigt vittnar om. En annan invändning mot OA är att frågan bör sättas in i ett större digitalt sammanhang och en bredare mediekontext kring den sorts öppenhetsdiskurs som numera inte sällan präglar samhällsdebatten. Ett kritiskt perspektiv på OA påminner såtillvida om en ifrågasättande attityd till mer eller mindre floskulösa deviser som ”ett fritt och öppet internet” eller ”öppen data”. En förutsättning för OA (som det talas mycket lite om) är exempelvis det slags ekonomiskt-teknologiska *a priori* som all webbverksamhet baserar sig på, nämligen en dator och en uppkoppling som någon alltid måste betala för. OA är alltså gratis på ett plan, men innebär kostnader på ett annat.

Den här typen av resonemang är snarlik dem jag fört i andra sammanhang. I boken *Myten om internet* försökte jag till exempel beskriva Google som ett slags öppenhetsindustri vars ekonomiska intressen på ett rätt så anmärkningsvärt sätt sammanfaller med intressena hos såväl *hackers* och demokrati-aktivister som telekomsektorns branschorganisationer. Dagens nätdiskurs där öppenhet ses som fundamental för den digitala domänens utveckling är knappast neutral. Tvärtom favoriserar den vissa aktörer framför andra, speciellt telekombranschen och somliga webbföretag som Google. På samma sätt kan man med visst fog kritisera idéerna kring öppen data, och de föreställningar som florerar att marknaden är intresserad av att förädla sådana data och skapa lika innovativa som lönsamma e-tjänster. Det är förvisso sant att nyttan med öppen data uppstår först när den används; undanstoppad på svenska myndighetsservrar är värdet av den lika med

noll. Men att förädla data är dyrt. Vänder man på resonemanget är öppen data också ett sätt att slippa investera i tjänsteutveckling. Det får någon annan göra.³⁰ De idéer som förespråkas påminner inte sällan om de dynamiska effekter som borgerligheten *anno dazumal* menade att lägre skatter med nödvändighet skulle innebära. Men som bekant har de knappast genererat ett ekonomiskt utfall som skulle ha slagit världen med häpnad.

På detta sätt kan man fortsätta att ha fler olika slags invändningar mot OA; här sträcker jag mig till ytterligare fyra stycken (med speciell bäring på den roll KB spelat i frågan). För det första är det utifrån ett KB-perspektiv något märkligt att ett nationalbibliotek, som av månghundraårig tradition varit inriktat mot humaniora och samhällsvetenskap, ägnar sig åt en frågeställning som för dessa discipliner är av mindre vikt. Som forskningschef på KB under fem år har det varit en blandad upplevelse att inse hur mycket tid, resurser och prestige som myndigheten ägnat OA i ljuset av att det faktiskt främst är ett naturvetenskapligt problem. Här räcker det med att påminna sig om att antalet naturvetenskapliga forskare som de facto använder KB och myndighetens samlingar är försvinnande litet (även om många givetvis använder sig av databasen Libris som KB administrerar). Som polemik syftar denna invändning inte till att diffamera någon; tvärtom är centrala OA-tjänstemän på KB högst medvetna om att det publiceringsperspektiv de anlägger gynnar en vetenskapsart och inte en annan.

För det andra är det en specifik inriktning som KB haft på OA, vilken (även den) lämnat en annan därhän. Enligt den så kallade Berlin-deklarationen från 2003 (som KB skrivit under) handlar *open access* nämligen inte bara om fri tillgång till vetenskapliga publikationer, utan lika mycket om fri access till det gemensamma kulturarvet (i digitaliserad form). Deklarationen anger bland annat: "We define open access as a comprehensive source of human knowledge and cultural heritage that has been approved by the scientific community."³¹ Här har KB inte direkt visat framfötterna, utan tillhör snarast de sämsta nationalbiblioteken i Europa – detta mot bakgrund av det fåtal digitaliseringsinsatser som gjorts, och de än färre digitala filer som tillgängliggjorts på webben. Samtidigt som nationalbibliotekets OA-arbete har möjliggjort fri access till i första hand naturvetenskapliga tidskrifter har den fria distributionen av ett digitalt humanistiskt kulturarv nästan helt försumrats.

En tredje invändning har delvis berörts i ovanstående diskussion, det vill säga hur humanvetenskapliga publikationsformer ofta skiljer sig från det normerande artikelskrivandet inom de flesta andra vetenskapsområden. Att OA främst ägnats fri access till tidskriftsartiklar kan tveklöst ses som ytterligare ett exempel på en naturvetenskaplig forskningsnorm. En illustrativ jämförelse kan med fördel göras med en av de bättre böckerna om OA, Peter Subers *Open Access*, som publicerades 2012 av MIT Press. I Subers introduktion kan man bland annat läsa att, "open access is the name of the revolutionary kind of access . . . authors, unencumbered by a motive of financial gain, are free to provide to their readers."³² Självtät sig Suber dock inte besväras av finansiella motiv, för boken var länge alls inte gratis. Den publicerades ju av MIT Press som förstas ville ha betalt för de smäckra och snygga böcker de gjorde i serien "Essential Knowledge", samt för initierad *copy-editing* och genomtänkt marknadsföring vilken följer publicering på ett lika professionellt som renommerat förlag. Först senhösten 2013 gjorde MIT Press Subers bok publikt tillgänglig; en bok om OA var alltså mycket länge själv satt på OA-undantag. Tydligare än så kan de humanistiska paradoxerna med OA faktiskt inte beskrivas.

Kravet på fri publicering är lovvärt, men likväl kullkastar det förutsättningarna för humanistiskt orienterade förlag som gärna vill tjäna åtminstone något litet på de böcker de väljer att publicera. Att etablera en fungerande digital innehållsmarknad handlar som bekant allt mindre om att fritt och öppet ge bort innehåll. Det har inte minst tidsningsbranschen insett. Forskningsresultat är delvis en annan sak. Men mekanismerna för hur information sprids är knappast väsensskilda; var gränsen ska dras mellan, säg, kvalitativ kulturjournalistik och humanistiska studier är inte alltid så enkelt att avgöra. En helt genomförd OA-modell innebär exempelvis att forskare betalar för att publicera sina alster; pengaströmmarna går alltså på tvärs mot en rådande mediekapitalistisk logik. Att betala för att fritt distribuera sina forskningsrön betyder dock inte per automatik att genomslaget optimeras. Uppmärksamhet är den digitala domänens stora bristvara och den maximeras inte med nödvändighet genom fri access. Självt försöker jag alltid digitalt sprida mina texter så mycket som möjligt, men i ärlighetens namn görs det inte alltid bäst över den öppna webben eller genom *peer-reviewade* OA-tidskrifter. Columbia University Press som hösten 2012 till exempel publicerade antologin *Moving Data*, som jag sam-

redigerade med Patrick Vonderau, är förstås många gånger bättre på att marknadsföra och sprida den kunskap som finns i boken – detta om något är ju själva essensen av vad ett förlag gör – och Columbia UP ger förstås inte bort boken gratis.³³

Öppenhet står alltså inte med nödvändighet i paritet med (forsknings)genomslag. I medie-ekonomiska termer är det snarare knapphet än överflöd som leder till exklusivitet, intresse, och betalningsvilja. Det är, menar jag, en viktig dimension av OA-diskussionen som alltför sällan uppmärksammas. En av nätverkssamhällets paradoxer för närvarande är de divergerande digitala riktningar som olika samhällssektorer rör sig i (eller snarare i enlighet med). Mediesektorns kris handlar på ett generellt plan om att etablera fungerande betalningsmodeller och detta sker i allt skarpare kontrast mot *public service*-företagen som (enligt lag) ska ge bort sitt innehåll gratis. Detsamma gäller forskarsamhället, och i så måtto är det något besynnerligt med hur digitaliseringens krafter drar somliga sektorer åt radikalt olika håll. I takt med mediebranschens svårigheter att ta betalt för innehåll online, rör sig vetenskapssamhället i en helt motsatt riktning mot öppenhet och fri access. Mediesektorn vill in i och etablera nya betalmodeller, medan forskarsamhället och universitetssektorn vill ut ur diverse modeller för licensiering av forskningsresultat. Den ena sektorn vill få konsumenterna att betala, där den andra snarast vill att producenterna själva ska betala för sin publicering genom olika författaravgifter.

En sista fjärde humanistiskt färgad invändning mot OA gäller grundsynen på själva publiceringsakten, och hur den ofta skiljer sig mellan natur- och humanvetare. Omsättningstiden för naturvetares artiklar är i regel mycket kort, detta till skillnad från humanisters monografier eller antologier. För naturvetare har diverse innovationer i regel större betydelse i det långa loppet, och därför existerar också det så kallade lärarundantaget som gör det möjligt att potentiellt tjäna pengar på egna patent. Som Jonas Nordin påpekat i en aktuell bloggpost om diskussionen kring OA, har lagstiftaren med lärarundantaget ”tillstått att möjligheterna för den enskilda forskaren att kapitalisera frukterna av det egna snillet är ett viktigt incitament för innovativa upptäckter även då forskningen tillkommit med hjälp av offentliga medel. För humanvetaren är boken eller artikeln ofta det enda, eller åtminstone det viktigaste, synliga resultatet av forskningen. Det är

publikationen som är beviset på vem man är och vad man åstadkommit som forskare; i det avseendet har exempelvis historikern många gånger större likheter med en författare än med en stamcellsforskare.” Ur ett humanistiskt perspektiv är det enda rimliga att forskaren själv får bestämma vilka publiceringsstrategier han eller hon önskar använda. Den humanistiska forskarens kontroll över sina texter är därför i princip lika angelägen som naturvetarens kontroll över sina patent och innovationer. Där existerar det alltså undantag, allt medan militanta OA-förespråkare pläderat för att inga undantag ska förekomma när det gäller publikationer av skattefinansierad forskning – ett rekommenderande *bör* har här omvandlats till ett publicistiskt *ska*. ”Att naturvetare framgångsrikt lyckats freda lärarundantaget”, påtalar Nordin avslutningsvis, ”medan humanvetare tvingas ge uppkontrollen över sina egna mödors resultat säger något om styrkeförhållanden och ekonomiska intressen bakom forskningen.”³⁴

AKADEMISK FILDELNING

Open Access framstår ibland som en praktik utan förelöpare. En viktig aspekt av denna sorts öppenhet till vetenskapliga publikationer är emellertid den digitala domänens omstöpning av informationsdistribution i vid bemärkelse. Som digital publiceringspraktik har OA därför flera föregångare. Om OA nuförtiden främst blivit ett slags naturvetenskapligt projekt, har rörelsen egentligen sin upprinnelse i det slags delandets kultur, som framför allt sedan slutet av 1990-talet präglat såväl webben som internet i stort. På KB:s hemsida sägs OA-publicering ge ”maximal synlighet och tillgänglighet”; det ger fler ”citeringar och snabbare spridning av forskningsresultaten.” OA är därför på väg ”att bli normen när man vill sprida vetenskaplig information på nätet”; resultaten av offentligt finansierad forskning blir på detta sätt, hävdas det, ”tillgängliga för alla.”³⁵ Som framgått av ovanstående diskussion finns det skäl att ifrågasätta sådana påståenden, i synnerhet ur ett humanvetenskapligt perspektiv. Att kollektivt dela med sig av information online – om det så sker i vetenskaplig tappning eller inte – är samtidigt på många sätt internets själva grundfundament. Det gäller såväl det ursprungliga Arpanet, som BBS:er, Usenet och The Well fram till nittiotalets alltmer interaktiva webb. Masspu-

blikt accentuerades den senare i och med bloggkulturens gradvisa genomslag (exempelvis genom Blogger) under slutet av nittioalet, vilken så småningom avlöstes av den användargenererade webben (web 2.0) från 2005 och framåt. En liknande interaktiv rörelse har präglat också andra kommunikationsprotokoll på internet under de senaste femton åren, främst genom framväxten av diverse fildelningsnätverk med startpunkt i Napster 1999.

OA är därför på många sätt en följd – eller logisk konsekvens – av en framväxande delandets kultur, eller *free culture* som den ibland kallas. Den inkluderar öppen källkod och öppen programvara. En annan viktig publicistisk förelöpare till OA är lanseringen av alternativa upphovsrättslicenser, Creative Commons, vilka initierades 2001. CC-licensiering har framför allt blivit populär inom medie- och kultursektorn, inte minst som ett sätt att underminera upphovsrättens standardläge där alla, oberoende av om man önskar det eller inte, alltid har upphovsrätt till sin egen skapelse. Till skillnad från OA kan kreatören med en eller annan CC-licens själv alltid bestämma hur en text, en video eller ett fotografi får användas av andra. Det är en betydande skillnad där makten (och kontrollen) över den egna produktionen aldrig bestäms av någon annan. På många sätt har *open access* alltså fällt ur dessa öppna verksamheter, även om akademien och de publikationer den genererar naturligtvis på ett plan alltid handlat om delning av vetande.

Vad som dock framför allt skiljer OA från exempelvis fildelningskulturen är förstås graden av legalitet. Samtidigt ger Aaron Swartz *hack* vid handen att åtskillnaden kanske inte alltid är så stor som man förleds att tro – även om påföljderna definitivt är det. OA har varit ett sätt att gradvis stöpa om och förändra en kommersiell förlagsverksamhet genom att underminera och ställa den på huvudet – i och med att forskare i allt högre utsträckning ska betala för att publicera sig genom författaravgifter mot att resultaten sprids fritt. Fildelningsdiskursen däremot präglas av ett åsidosättande av samma marknadsmekanismer kring utbud och efterfrågan, eftersom upphovsrättsskyddat material där i regel tillgängliggörs helt utan författares eller förlags tillstånd. Av vikt i sammanhanget är att fildelning aldrig bara handlat om populära Hollywoodfilmer eller musik på diverse topplistor; delandets kultur är långt mera spridd än så. Material med mer akademisk bäring återfinns exempelvis på avantgarde-arkivet UbuWeb med dess kopiösa mängder av konstrelaterade verksamheter, på *darknets* som Karagarga

med fokus på europeisk konstfilm, på det kollaborativa wikiarkivet Monoskop som innehåller medier, konst och kultur (med bas i Slovakien). Därtill kan även nämnas det semi-kommersiella Avaxhome.ws – som initialt startades i Ryssland som ett slags lanthandel för allsköns kod och kulturprodukter – eller det kulturteoretiskt präglade digitala biblioteket Aaaaarg.org. Detta bara för att ta upp några viktiga exempel i raden.³⁶

Resonerar man kring nya och alternativa digitala publiceringsformer finns det flera skäl att se närmare på den textuella fildelningskulturen och dess mediehistoria. Akademisk fildelning har visserligen inte varit ett av de mest uppmärksammade forskningsfälten. När det gäller mer vetenskapliga publikationer har det till exempel skrivits mycket lite i jämförelse med illegal fildelning av populärt mediematerial. Det är något förvånande, givet att det sedan mer än ett decennium funnits flera uppmärksammade sajter som spritt olika former av textmaterial. I Sverige polisanmälde Sveriges läromedelsförfattares förbund till exempel redan 2008 sajten Studentbay där studenter gratis kunde ladda ned kurslitteratur. Internationellt har också mängder av sajter alltsedan Napster möjliggjort fri och öppen access till original-PDF:er eller inskannade böcker. Det gäller givetvis även på mer övergripande fildelningssajter som The Pirate Bay (TPB) på vilken texter inte sällan packas ihop i en enda *torrent*. ”The Marshall McLuhan multimedia collection” på TPB är till exempel en *torrent* på 1,7 GB som innehåller ett hundratals texter och böcker, radioinslag och filmade intervjuer med den store medieprofeten. Generellt var det dock tills alldeles nyligen, det vill säga i samband med Swartz död, ganska få som öppet talade eller skrev om ”academic piracy”. Zotero är en applikation som gör det möjligt att samla, organisera och dela forskningsresurser. På zotero.org finns till exempel bara en enda diskussionstråd om möjligheten av etablera ett ”akademiskt Napster.”³⁷ Unde det senaste året (2013) har dock ett flertal initiativ förekommit online för att hedra och uppmärksamma Swartz gärning. Genom Twitter-hashtaggen #pdftribute har exempelvis ett tusental akademiker annonserat att de tillgängliggjort sina artiklar fritt på webben, och Swartz frånfälle har också på andra sätt, framför allt genom att bli omskrivet i mängder av fora, uppmärksammat den specifika mediehistoria som existerar kring akademisk fildelning (vilken alltså på flera sätt utgör en förelöpare till de senaste årens OA-trend).

Sedan mer än ett decennium tillbaka har det funnits flera slags nät-baserade gemenskaper där böcker i PDF-format delats för fri kopiering. Grundidén är mycket enkel och hänger samman med de nya sätt som humanvetenskaplig forskning bedrivs på: jag tycker en bok är intressant, jag skannar den (alternativt fotograferar) eller hittar en PDF av den på nätet, och laddar sedan upp den för gemensam access på webben. Likaväl som att ”egna” inskannade bok-kopior på Google Drive, Dropbox eller iCloud sparas, kan de enkelt göras tillgängliga också för andra på öppna fildelningsnätverk. Skillnaden mellan att dela med sig av en PDF till vänner eller kolleger över exempelvis mailen (eller en temporär hostingtjänst som Sprend) – vilket akademiker gör hela tiden – är såtillvida inte speciellt stor. Men genom en sajt som till exempel Aaaaarg organiseras (och permanentas) detta delande i form av öppen access till alla. I en intervju har grundaren av Aaaaarg, Sean Dockray, just påpekat att sajten alltid handlat om att öppet dela med sig av kunskap. Aaaaarg ”has always been about sharing knowledge in the form of text [...] Originally [in 2001] it was kind of a proto-blog, with people able to write essays and have discussions through a message board and possibly even work on projects together. I think the library part of it first started informally in 2004 because discussions and projects often referred to texts. Now most people see Aaaaarg purely as a library, which I’m not opposed to.”³⁸

Aaaaarg är i dag ett mycket omfattande digitalt bibliotek med hundratusentals bok- och text-titlar i form av antingen original-PDF:er eller inskannat material. Nedladdningsbara texter håller visserligen inte högsta kvalitet, och det gäller även metadata som generellt inte är speciellt omfattande. Men alla texter och böcker är fullt läsbara- och oftast även sökbara. Det är alltid tillgången till materialet som står i centrum – inte bibliofil trohet till originalet eller exakta reproduktioner. Det är ett perspektiv på digital biblioteksverksamhet som den klassiska bibliotekssektorn har mycket att lära av. Väldigt lite material på Aaaaarg är dock upphovsrättsligt klarerat; företrädesvis fildelas kulturteori och mer eller mindre kanoniserade verk inom områden som filosofi, sociologi, idéhistoria eller vetenskapsteori. Givet mängden böcker har den alfabetiska ”library”-flik som funnits med som urvals- och sorteringsmekanism alltsedan Aaaaargs början, på många sätt förlorat sin funktion. Klickar man på fliken A-Ae finns nästan tusen böcker listade – bara av Theodor Adorno finns exempelvis hund-

ratalet böcker tillgängliga. På Aaaaarg inkluderas helt enkelt det som är digitalt möjligt; ett obegränsat utrymme skapar ett närmast obegränsat utbud.

Huvudskälet är förstås att immaterialrätten inte spelar någon roll alls i sammanhanget. Denna icke-rättsliga dimension av Aaaaarg som textarkiv är emellertid inte speciellt omdiskuterad. Den utgör snarare ett slags förutsättning eftersom alla som använder Aaaaarg vet att om lagen följdes skulle det inte existera något arkiv överhuvudtaget. Följaktligen finns det heller ingen rättslig information eller *disclaimer* på Aaaaarg, vilket till exempel existerar på avantgarde-arkivet UbuWeb som fungerar som en snarlik "distribution center for hard-to-find, out-of-print and obscure materials, transferred digitally to the web." Emellertid, påpekas det på UbuWeb, är avsikten där aldrig att profitera på någon annans bekostnad: "the last thing we'd want to do is to take the meager amount of money out of the pockets of those releasing generally poorly-selling materials of the avant-garde". Men givetvis bryter UbuWeb mot upphovsrätten, även om man nyktert konstaterar: "Let's face it, if we had to get permission from everyone on UbuWeb, there would be no UbuWeb."³⁹ Samma sak gäller Aaaaarg, men skillnaden är alltså att det där inte alls finns någon propå av denna art. Aaaaarg är på så vis kvintessensen av vad ett digitalt bibliotek borde vara, nämligen ovillkorlig fri access till vetande.

Tekniskt sett möjliggör Aaaaarg egentligen inte fildelning i strikt bemärkelse. Textfiler är som bekant små, och vad Aaaaarg gör är att indexera länkar till PDF:er som laddats upp på sajter som Anonfiles.com eller Mediafire.com vilka inkluderas i träfflistan för respektive bok. Inte sällan är länkarna döda, och Aaaaarg har just karaktären av att vara ett högst temporärt arkiv. "I don't think it's sustainable", har Dockray också hävdad. "But file sharing is resilient. That part is sustainable if what's meant is something that will weather bad economies, legal threats, changes in technology ... But I don't think it matters; it's not trying to be the new library. That said, I don't think it will disappear, I don't think anything ever does. The word promiscuity for the digital object I think is a really good one."⁴⁰

Fildelandets promiskuösa kvaliteter är många och öppnar för argumentet att en sajt som Aaaaarg bara förmedlar information om var bokfilerna finns – inte att de faktiskt existerar. Samma typ av argumentation präglade också i hög grad rättegången mot TPB; där hand-

lade det som bekant om ”medhjälp” till upphovsrättsintrång. Generellt finns i dag just en trend där frågan om upphovsrättsbrott på internet driver i denna riktning, det vill säga mot ett slags konstant utvidgat medhjälpsbegrepp vilket kommit att omfatta allt längre ansvarskedjor. Våren 2013 skickade till exempel den så kallade Rättighetsalliansen i Sverige (före detta Antipiratbyrån) en skrivelse till Piratpartiet (och internetoperatören Serious Tubes). Där anklagades partiet för en sorts medhjälp till medhjälp av intrång i rättigheter som skyddas av upphovsrättslagen, detta eftersom Piratpartiet köpt bandbredd av Serious Tubes och sedan sålt denna vidare för att tillhandahålla internetaccess åt The Pirate Bay.⁴¹

Aaaaarg har hållit en mycket lägre profil än TPB – och har därför också i princip klarat sig undan den här typen av klagomål. Sajtens relativa obskyritet har gjort att den erhållit tämligen få så kallade ”cease and desist-letters”, det vill säga meddelanden från förlag som begär att böcker ska tas bort. Men när det skett har länkar till material tagits bort; Aaaaarg är inte laglöst land och utmålar sig heller inte som en illegal fildelningssajt. Snarare är Aaaaarg en sorts konversationsplattform, ”at different times it performs as a school, or a reading group, or a journal.” Sajten sägs ha skapats med intentionen att utveckla ett slags utom-institutionellt kritiskt förhållningssätt: ”a critical discourse outside of an institutional framework. But rather than thinking of [Aaaaarg] like a new building, imagine scaffolding that attaches onto existing buildings and creates new architectures between them.”⁴² För att få tillgång till Aaaaarg måste man dock ha ett användarnamn och login; det är alltså en semi-öppen sajt. Det finns otaliga mer eller mindre sådana publika sajter på nätet. De är en form av privata, slutna eller semi-slutna nätverk för fildelning där användare kan ansluta sig först efter att ha loggat in; ibland är det bara möjligt att få access genom speciella inbjudningar från redan invigda, framför allt när det gäller olika former av *darknets*. *Darknets* använder sig oftast av någon form av kryptering eller privata VPN-nätverk. Ett mycket omfattande (och mer akademiskt präglad) *darknet* för film är till exempel Karagarga, med nästan 70 000 filmer tillgängliga online. Omkring 30 000 användare har tillgång till detta filmarkiv världen över, vilket uteslutan- de innefattar smalare filmgenrer – populär Hollywoodfilm är i princip bannlyst. Det speciella med Karagarga är att det handlar om illegal fildelning i synnerligen kontrollerad digital miljö; förhållandet mellan

reciprokor (uppladdning) och distributör (nedladdning) är exempelvis strikt reglerat. Att bli inbjuden är heller inte det enklaste, och väl inne i filmarkivet måste användare ta ansvar för samlingen och även ladda upp material för att behålla en hög så kallad *ratio*. Blir den för låg har man inte längre tillåtelse att ladda ned film.

Samma slags underförstådda gemenskapslagar (eller kanske snarare uppmaningar) präglar också Aaaaarg, även om det går utmärkt att enbart nyttja sajten som *lurker*. Där finns mängder av diskussionslistor, förfrågningar och allehanda förslag till ny klassificering av kunskap, samt inte minst så kallade "Shared Issues": "A few weeks ago we asked you to send in requests for texts that you have been looking for... texts, which are out-of-print or very difficult (for you) to find", heter det exempelvis i en sådan *issue*, "Aaaaargsourcing V1 (looking)". "If you have – or have access – to any of these texts, please scan and upload them. You will make at least one person very happy!". När jag vårvintern 2013 samlade material för denna artikel möttes jag en dag av en annan snarlik förfrågan om hjälp. "We lost a bunch of files on 10 February and need your help to rebuild the missing part of the archive ... If you downloaded something that was uploaded during that time (see 'the list') please upload it below (you can even do several at once)."⁴³ Det existerar med andra ord ett utpräglat gemensamt ansvar för detta kollektivt uppbyggda textarkiv, något som sällan uppmärksammas i diskussioner kring fildelning.

Ett undantag är Jonas Andersson Schwarz. I polemik mot bland andra Yochai Benkler understundom naiva syn på den här formen av nätbaserad kollegial allmännytta (låt gå i mer legal form) har Andersson Schwarz påpekat att även delningssajter som Karagarga, Soulseek, Aaaaarg eller Avaxhome ofta präglas av strikta hierarkier. I dessa arkivgemenskaper finns, enligt Andersson Schwarz, "a virtuous, honourable ethos that unfolds within commons-based meritocracies. Despite not being based on traditional command-obey structures, certain strategies for coordination and administration come into play, serving a regulatory role by appeasing the users, thus simultaneously acknowledging the administrators as the rightful upholders of the archive."⁴⁴ Instiftaren av arkivet har med andra ord alltid viss makt; om inte annat så genom att arkivets bokstavliga kod sätter gränser för vad som kan – och inte kan utföras. Samtidigt finns det skäl att understryka att akademiskt läckage på exempelvis Aaaaarg inte främst

handlat om att kritisera eller underminera immaterialrätten, utan snarare om att gemensamt bygga upp ett delat bibliotek som användare (i viss mån) kollektivt tar ansvar för. "The project wasn't about criticizing institutions, copyright, authority, and so on", har Dockray också hävdad om Aaaaargs upprinnelse. "It was simply about sharing knowledge. This wasn't as general as it sounds; I mean literally the sharing of knowledge between various individuals and groups that I was in correspondence with at the time but who weren't necessarily in correspondence with each other."⁴⁵

Att Aaaaarg påbörjades med dessa uttalade ideal något år efter milenieskiftet är symptomatiskt. Som en följd av den globala musikdistributionen på Napster börjar då allt fler inse att allt innehåll som överhuvudtaget kan digitaliseras också kommer att digitaliseras, samt delas online. Det var dock inte bara pirater och *hackers* som på allvar insåg magnituden av detta faktum, utan lika mycket innehållsindustrin i form av musikbolag, bokförlag eller mjukvaruproducenter. Att ett antal forskare på Microsoft 2002 skrev en av de första längre artiklarna om de utmaningar som diverse mer eller mindre synliga (och legala) nätverk skulle ställa innehållsleverantörer inför är talande. Med den sinistra titeln, "The Darknet and the Future of Content Distribution" påtalade Peter Biddle et al. att syftet med deras artikel var att undersöka, "the darknet – a collection of networks and technologies used to share digital content. The darknet is not a separate physical network but an application and protocol layer riding on existing networks. Examples of darknets are peer-to-peer file sharing The last few years have seen vast increases in the darknet's aggregate bandwidth, reliability, usability, size of shared library, and availability of search engines."⁴⁶

Den gradvisa etableringen och implementeringen av Aaaaarg tillkom också parallellt med andra snarlika textarkiv och lätt subversiva nätprojekt. I Tyskland byggde till exempel Sebastian Lütgert ungefär samtidigt upp det digitala biblioteket Textz, som åtminstone ställvis hade samma innehållsprofil som Aaaaarg. Textz finns inte kvar på webben, men genom Wayback Machine kan man ändå skapa sig en bild av hur sajten såg ut och fungerade – och tämligen omgående blev indragen i diverse upphovsrättsliga konflikter (vilka så småningom ledde till dess undergång). Textz innehöll såväl bok-PDF:er som avskrifter av texter, och uppmärksammades bland annat av svenska Pi-

ratbyrån, som 2004 gjorde en intervju med Lütgert: ”’– När jag upptäckte att domännamnet ’Textz.com’ var ledigt år 2000 var det uppenbart vad som måste göras. Sedan dess har idén varit simpel – att ständigt samla ihop texter och göra dem tillgängliga på nätet.’ [...] Uppmaningar att scanna in böcker och sprida dem i textformat gjorde snabbt Textz.com till en guldgruva fylld av medieteorier, filosofi, politiska texter och skönlitteratur på olika språk. Här hittas hela böcker av William S Burroughs, Friedrich Nietzsche, Franz Kafka och Gilles Deleuze”.⁴⁷

Mest omtalad blev Textz 2003 när två nedladdningsbara essäer av Adorno blev föremål för åtal och böter på flera tusen euro. Bakgrunden involverar den närmast osannolika historien om hur miljonären Jan Philipp Reemtsma, ägaren av den stiftelse som anklagade Textz för upphovsrättsintrång, skaffade sig rätten till Theodor Adornos kvarlåtenskap (liksom delar av Walter Benjamins) genom att ta det ekonomiska ansvaret för änkan Gretel Adornos sista år i livet. Med en slagkraftig retorik – vilken sedermera och i ungefär samma stil skulle känneteckna den ”juridiska korrespondens” som inkom till TPB och de svar de excellerade i – skrev Lütgert ett lika elakt som öppet brev till Reemtsma, ”Free Adorno, Free Benjamin”, där han syrligt ifrågasatte om det intellektuella arvet från den kritiska teorin bäst försvarades genom juridiska begränsningar i spridningen av de idéer de stod för.

As you, [Reemtsma] must be aware of, the Hamburg Foundation for the Advancement of Science and Culture has sued – and obtained a preliminary injunction against – the owner of textz.com, who, according to your lawyers ... has caused your foundation damages of more than 2,300 Euros by making available for download two essays by Theodor W. Adorno. Even though textz.com, by never paying or even acknowledging these fictitious damages, has given you sufficient time to realize your mistake, you have filed for and obtained a warrant of arrest against the – still undefended – defendant. Jail time for copying Adorno: that’s where you have crossed the line that separates ordinary copyright cases from extraordinary tales of copyright madness.⁴⁸

Upphovsrättslig galenskap eller inte – den stora akademiska lockelsen med sajter som Textz eller Aaaaarg är förstås att där finns böcker man verkligen vill läsa eller använda i sin egen forskning eller undervis-

ning. Själv har jag exempelvis hållit en hel doktorandkurs i medieteorin i princip enbart baserad på artiklar och böcker hämtade från Aaaaarg, där jag delade med mig av mina ”privata” kopior av kurslitteraturen till de doktorander som följde mina föreläsningar. Som akademiker är ju den springande punkten i sammanhanget att detta slags excellenta bokservice aldrig kan uppfyllas av ett bibliotek – inte ens på ett nationalbibliotek som KB. Så förhåller det sig trots att KB naturligtvis känner till att om den digitala tekniken till fullo kunde utnyttjas utan legala eller tekniska hinder skulle institutionens forskarservice bestå i exakt det som Aaaaarg möjliggör.

Det har under flera år funnits något högst paradoxalt – ja, nära nog absurt – i att som forskningschef på KB inte kunna nå bibliotekets rika samlingar i digital form, utan istället, på plats i byggnaden, genom akademisk fildelning via Aaaaarg få digital tillgång till de böcker jag behöver i min forsknings- och undervisningverksamhet. Det utopiska biblioteket existerar – men än så länge är det ett piratbibliotek. Som forskare vill man ju gärna att ett bibliotek ska fungera ungefär som Aaaaarg, men det kommer aldrig att bli möjligt. Det är naturligtvis juridiken som sätter stopp för detta. Och det gäller även den begränsade framgång som snarlika legala alternativ på webben erbjuder, som till exempel Scribd – ”The World’s Largest Online Library” – vars tju-siga gränssnitt bildar en direkt motsats till ett skralt innehåll (inte i kvantitativ men väl kvalitativ bemärkelse). I diskussionen om alternativa digitala publiceringsformer finns det med andra ord något djupt motsägelsefullt i att Aaaaarg i viss mån redan utgör svaret på drömmen om det alexandrinska biblioteket som innehåller all världens vetande. Men uppfyllelsen av denna dröm är omöjlig, och kan bara genomföras utanför lagens domäner. Lagen är dock inte statisk; med politikens hjälp kan den förändras – om viljan finns från centrala aktörer som exempelvis ett nationalbibliotek. Till syvende och sist är det frågan om *open access*, och i så måtto hade precis detta varit en synnerligen angelägen uppgift för ett nationalbibliotek som KB att driva. Det vill säga OA – men inte i den form som numera praktiseras, utan snarare till centrala verk i den humanvetenskapliga tradition som präglat förvärvsverksamheten på KB sedan hundratals år tillbaka.

HACKA AKADEMIN – EN AVSLUTNING

I slutet av maj 2010 postade Dan Cohen och Tom Scheinfeldt ett antal provokativa frågor på webben med det lika uttryckliga som omöjliga syftet att digitalt producera en bok på en vecka: "Can an algorithm edit a journal? Can a library exist without books? Can students build and manage their own learning management platforms? Can a conference be held without a program? Can Twitter replace a scholarly society?" Poängen var att undersöka hur de traditionella humanvetenskaperna potentiellt skulle kunna förändras om de till fullo använde sig av digital teknologi och de möjligheter till faktiskt kunskapsutbyte som webben inneburit. Cohen och Scheinfeldt fick sig tillskickade 329 texter skrivna av 177 författare, och som de påtalade i introduktionen till den bok, *Hacking the Academy*, som producerades från ett urval av texterna: "This struck us as a major success for an untested model, one that we feel could be replicated to provide state-of-the-field volumes in many disciplines, to open debate in ways that journals and books are unable to do, or to aggregate existing works from around the web on a common theme." Förvisso fanns det något lätt paradoxalt i att sammanställa dessa texter till en bok, men redaktörerna försvarade sig med att de strävade efter maximal uppmärksamhet. Speciellt ville de nå akademiker för vilka "RSS and Twitter are alien creatures. Moreover, one of the main themes of this volume—and of digital technology—is that scholarly and educational content can exist in multiple forms for multiple audiences."⁴⁹

Som den här texten visat finns dock starka invändningar och forskningspolitiska incitament mot en sådan utveckling – även om jag personligen anser att en förändring i denna riktning är nödvändig, och då inte minst inom humanvetenskaperna. Den traditionella akademiska *peer review*-artikeln, på vilken forskningsanslag numera mallas, utgör ju knappast ett exempel på alternativa former av vetande. Snarare tvärtom. Därtill är den i regel präglad av naturvetenskapliga synsätt. *Hacking the Academy* riggar en helt annan forskningsoptik. Som digitalt experiment är bok- och webbprojektet intressant på flera sätt, framför allt som humanvetenskaplig praktik med ett återkommande meta-resonemang om möjligheten att hacka traditionella publikationsmodeller. Traditionellt har ett *hack* alltid inneburit att man gör en ändring i ett system med syfte att åstadkomma en möjlig lösning,

och resultatet i *Hacking the Academy* är på många sätt kongenialt med ämnet. Artiklarna i boken är följaktligen sammanställda i tre block: "Hacking Scholarship", "Hacking Teaching" och "Hacking Institutions". I sammanhanget är den första delen av störst intresse, och där kritiserar bland annat David Perry (som tidigare påtalats) traditionell *peer review* och dess tillkortakommanden i en digital miljö som aldrig präglas av begränsad knapphet i utlåtanden utan alltid av publikt överflöd. Därtill ifrågasätter till exempel Michael O'Malley varför akademiskt skrivande alltid varit så motståndskraftigt mot teknologisk förändring: "It survived the typewriter crisis with nary a blip; the word processor, despite its immense advantages, left little or no mark on academic prose ... And so it continues today, blithely untouched by the staggering potential of networked digital technology."⁵⁰ Andra texter handlar om bloggande som akademisk praktik (Matthew Kirschenbaum), om humanvetenskaperna tilltagande esoterisering (John Unsworth), eller på vilket sätt digitalt baserat akademiskt arbete egentligen ska värderas (Mills Kelly).

Den sistnämnda frågan har vida implikationer, och handlar till yttermera visso om huruvida de bibliometriska mätningar av citeringsfrekvenser som importerats från naturvetenskaperna egentligen bör gälla inom humaniora. På ett generellt plan antyder *Hacking the Academy* att i princip alla digitala aktiviteter numera kan mätas – och räknas och sammanställas på helt nya sätt. Frågan har också tagits upp i svensk forskningskontext. På RJ:s blogg publicerade till exempel Dick Kasperowski och Fredrik Bragesjö vintern 2012 ett debattinlägg om "Framtidens tredje uppgifter". I inlägget påtalade de att de sammanhang där forskare förekommer "i allt större utsträckning [är] digitalt lagrade; digitala spår kan kvantifieras på sätt som inte var möjligt tidigare, till och med i termer av 'impact'". Genom sådana spår kan universitetens kunskapsspridning, det vill säga den tredje uppgiften kartläggas i detalj. Detsamma gäller naturligtvis vilka som de facto tar del i sådana verksamheter. "När inte bara forskningens vetenskapliga utan också 'sociala impact' kan mätas, finns potentialen att transparent jämföra och värdera olika insatser."⁵¹ Ungefär ett år senare senhösten 2013 följde Vetenskapsrådet online-tidskrift *Curie* upp samma tema i artikeln, "Digitalt samspel ger inga meriter", där tidskriften frågade sig om "vetenskaplig tyngd och betydelse [är] något annat idag än det var i går?" Vad sägs om 450 delningar på Facebook eller 28

glada tillrop på Twitter, påtalde artikeln inledningsvis. Att som forskare se sina rön ”slå igenom digitalt ger förstås tillfredsställelse. Men det är inte formellt meriterande, inte i jämförelse med att publicera sig i en ansedd tidskrift eller bli citerad i traditionell bibliometrisk mening”, hävdades det vidare. En rad experter på området intervjuades i artikeln, med olika synsätt på det förändrade publiceringslandskapet. Men vad som framför allt är intressant med texten – publicerad i det prestigefulla Vetenskapsrådets informationsorgan – är att den antyder att de nuvarande bibliometriska meriteringssystemen är om väl inte ifrågasatta, så åtminstone allt annat än självklara i en tid av alternativ metrik där nästan all vetenskapligt kommunikation sker genom digitala kanaler.⁵²

Artikeln i Curie, Kasperowskis och Bragesjös blogginlägg liksom boken *Hacking the Academy* är tre spridda exempel som antyder att akademien inte ännu riktigt insett, eller åtminstone inte dragit konsekvenserna av, de möjligheter som den digitala domänen erbjuder när det gäller nya sätt att publicera sig. Och i så måtto påminner dessa synsätt naturligtvis även om föreliggande bok, *Universitet som medium*. Avsikten med denna antologi har ju varit att rikta uppmärksamheten mot forskningens förändrade mediala (och kanske främst digitala) förutsättningar, som till exempel skiftande publikationskulturer, snarare än de kulturella objekt som ofta stått i fokus. Webbepistemologen Richard Rogers – ja, han kallar sig så – har i sammanhanget hävdat att nya ”digitala metoder” måste ta vara på nätets egen tekno-mediala specificitet. Först när humanvetenskaperna till fullo växlat perspektiv och verkligen gått från bläck till bitar, ”transforming ink into bits”, kommer humanister att på allvar kunna börja tänka med (istället för mot) den digitala världen.⁵³ Det gäller också numera en avliden hacker och nätaaktivist som Aaron Swartz. Hans insats att öppna upp vetandet (och försök) att göra miljoner artiklar på JSTOR tillgängliga för alla förtjänar respekt och ska naturligtvis inte förringas. Men som Jo Guldi skriver i *Hacking the Academy* är den större frågan om sådana tidskriftsartiklar egentligen framöver kommer att fungera i en övergripande digital kontext, vilken i ärlighetens namn inte längre präglas av avslutade helheter utan snarare av en sorts användar- och forskargenererat informations(över)flöd. Hennes förslag i texten, ”Reinventing the Academic Journal”, handlar följaktligen om behovet av att ändra riktning: ”shifting sharply away from current journals’ depen-

dence on issue-by-issue websites and PDF-servers like JSTOR. If you're a journal editor, the first step in a shift away may indeed be so radical as taking down your website, sharing information in new ways ... more deeply integrated with the flow of information on Web 2.0." Guldi menar därför att tidskrifter framöver bör integreras och i långt högre grad tillåta sig att bli interoperabla med andra verktyg online vilka i grunden håller på att förändra "the techne of scholarly practice". Det är en hoppingivande tanke – Swartz *hack* av JSTOR bör med andra ord ses som ett första steg – men det är också en kritik som träffar PDF-arkiv som Aaaaarg eller JSTOR. Men den stora möjligheten Guldi ser framför sig är emellertid att tidskrifter (eller textarkiv) på detta sätt faktiskt kan omstruktureras – detta i akt och mening att omformulera rollen för akademien "as curators of the noise of the web."⁵⁴ Det är en utmaning för framtiden om något.

NOTER

1. Aaron Swartz, "Guerilla Open Access Manifesto", juli 2008 – <http://ia600808.us.archive.org/17/items/GuerillaOpenAccessManifesto/Go-amjuly2008.pdf> [senast kontrollerad 15/12, 2013].
2. Stewart Brand, "Information wants to be free", *Whole Earth Review*, maj 1985, 49. För en diskussion om citatets uppkomst, se – <http://www.roger-clarke.com/II/IWtbF.html> [senast kontrollerad 15/12, 2013].
3. Lawrence Lessig, "Larry Lessig Responds – Says Swartz's Alleged Actions Crossed Ethical Line", 20/7, 2011 *Media Freedom* – <http://mediafreedom.org/2011/07/larry-lessig-responds-says-swartzs-alleged-actions-crossed-ethical-line/> [senast kontrollerad 15/12, 2013].
4. "Report to the President. MIT and the Prosecution of Aaron Schwartz", 11 – <http://swartz-report.mit.edu/docs/report-to-the-president.pdf> [senast kontrollerad 15/12, 2013].
5. För en initierad diskussion om MIT:s roll i denna incident, se Noam Cohen, "How M.I.T. Ensnared a Hacker, Bucking a Freewheeling Culture" *New York Times*, 20/1, 2013.
6. Brewster Kahle, "Euology", 12/1, 2013 – <http://blog.archive.org/2013/01/12/aaron-swartz-hero-of-the-open-world-rip/> [senast kontrollerad 15/12, 2013].
7. Följer man de vanliga definitionerna av ett *hack* så var det dock egentligen inte det Swartz gjorde (även om hans aktivitet blivit medialt upp-

- märksammas på detta sätt och därför omskrivs i denna text på detta sätt). Alex Stamos skriver bland annat på sin blogg: "Aaron did not 'hack' the JSTOR website for all reasonable definitions of 'hack'. Aaron wrote a handful of basic python scripts that first discovered the URLs of journal articles and then used curl to request them. Aaron did not use parameter tampering, break a CAPTCHA, or do anything more complicated than call a basic command line tool that downloads a file in the same manner as right-clicking and choosing 'Save As' from your favorite browser." Alex Stamos, "The Truth about Aaron Swartz's 'Crime'" bloggpost 12/1, 2013 – <http://unhandled.com/2013/01/12/the-truth-about-aaron-swartzs-crime/> [senast kontrollerad 15/12, 2013].
8. Matthew Fuller, "In the Paradise of Too Many Books" (intervju med Sean Dockray) maj 2011 – <http://www.spc.org/fuller/interviews/in-the-paradise-of-too-many-books/> [senast kontrollerad 15/12, 2013].
 9. "About JSTOR" – <http://about.jstor.org/about>, samt "Aaron Swartz. A Statement" – <http://about.jstor.org/statement-swartz> [senast kontrollerad 15/12, 2013].
 10. "Forskning och innovation Prop. 2012/13:30" – <http://www.regeringen.se/content/1/c6/20/13/68/ab3950ad.pdf>. Citaten hämtade från sidorna 43 och 153 [senast kontrollerad 15/12 2013].
 11. Peter Luthersson, "Kulturdebattens förlorade centrum", *Axess*, nr. 3, 2012.
 12. Bo Rothstein, "Svensk samhällsforskning är alldeles för provinsial", *Dagens Nyheter* 15/8, 2012.
 13. Se exempelvis, Emilio Delgado López-Cózar, Nicolás Robinson-García & Daniel Torres-Salinas, "Manipulating Google Scholar Citations and Google Scholar Metrics: simple, easy and tempting", *EC3 Working Papers*, 29/5, 2012 – <http://arxiv.org/abs/1212.0638> [senast kontrollerad 15/12, 2013].
 14. För en vidare diskussion, se Rasmus Fleischer, "Sökrutan, flödet och humanioras framtid", *Till vilken nytta? En bok om humanioras möjligheter*, red. Tomas Forser & Thomas Karlsohn (Göteborg: Daidalos, 2013).
 15. Nicholas Carr, "SEO for scholarship" bloggpost *Rough Type*, 6/2, 2013 – <http://www.roughtype.com/?p=2841> [senast kontrollerad 15/12, 2013].
 16. Se, "Bibliometri" på VRs hemsida – <http://www.vr.se/franvetenskapsrådet/analysochutvardering/forskningspolitiskaochstatistiskaanalyser/bibliometri.4.28ca860b1293e247fc480006734.html> [senast kontrollerad 15/12, 2013].
 17. För en introduktion i ämnet med svensk bäring, se exempelvis, Ulf Kronman, Magnus Gunnarsson & Staffan Karlsson, "The bibliometric database at the Swedish Research Council – contents, methods and indicators" (Stockholm: Vetenskapsrådet, 2010) – <http://www.vr.se/download/18.2f>

- 804daa12a6a5a9c8d8000474/1281958304613/Bibliometric+database+and+indicators+at+the+Swedish+Research+Council+v1.0.pdf [senast kontrollerad 15/12, 2013].
18. Håkan Boström, "Forskning: Lite provinsialism skadar inte", *Dagens Nyheter* 16/8, 2012.
 19. För en utmärkt och övergripande sammanfattning av den här typen av kritiska perspektiv, se Sven Widmalm, "Enkla kvalitetsmått kväver tanken", *Respons*, nr. 1, 2012.
 20. Se C. P. Snow, *De två kulturerna* (Uppsala: Verdandi, [1959] 1961).
 21. Michele Lamont, *How Professors Think: Inside the Curious World of Academic Judgement*, (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 2009), 2.
 22. David Parry, "Burn the Boats/Books", *Hacking the Academy*, red. Dan Cohen & Tom Scheinfeldt (Ann Arbor: University of Michigan Press, 2011) – <http://www.digitalculture.org/hacking-the-academy/> [senast kontrollerad 15/12, 2013].
 23. Pelle Snickars & Per Strömbäck (red.), *Myten om internet* (Stockholm: Volante förlag, 2012).
 24. Janken Myrdal, *Spelets regler i vetenskapens hantverk. Om humanvetenskap och naturvetenskap* (Stockholm: Natur & Kultur, 2009), 50.
 25. "Forskning och innovation" 2012. Citatet hämtat från sidan 151.
 26. För mer information om OA, se – <http://www.kb.se/openaccess/> [senast kontrollerad 15/12, 2013].
 27. För en vidare diskussion av RJ:s hållning i OA-frågan, se "Riktlinjer för open access" – <http://www.rj.se/svenska/forforskare/openaccess> [senast kontrollerad 15/12, 2013].
 28. Anders Ekström & Sverker Sörlin, *Alltings mått: Humanistisk kunskap i framtidens samhälle* (Stockholm: Nordstedts, 2012).
 29. För en diskussion, se "Horisont 2020 - ramprogrammet för forskning och innovation", Bryssel 30/11, 2011 – <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0808:FIN:sv:PDF>. Pekka Sulkonen-citatet är hämtat från Jan Petter Myklebust, "Academies reject Horizon 2020 pledge on social sciences", *University World News* 30/12, 2012 – <http://www.universityworldnews.com/article.php?story=20120330080034747> [senast kontrollerad 15/12, 2013].
 30. För en vidare diskussion, se Snickars & Strömbäck, *Myten om Internet*, samt Pelle Snickars, "Öppen data är ett sätt att slippa investera", *DIK* 17/10, 2012 – <http://www.dik.se/artikel/17600/oppen-data-ar-ett-satt-att-slipa-investera> [senast kontrollerad 15/12, 2013].
 31. Se "Berlin Declaration on Open Access to Knowledge in the Sciences and Humanities", Berlin 22/10, 2003 – http://www.zim.mpg.de/openaccess-berlin/berlin_declaration.pdf [senast kontrollerad 15/12, 2013].

32. Peter Suber, *Open Access* (Cambridge, Mass.: MIT Press, 2012), 4.
33. Se Pelle Snickars & Patrick Vonderau (red.), *Moving Data. The iPhone and the Future of Media* (New York: Columbia University Press, 2012).
34. Jonas Nordin, "Gratis kan vara för dyrt", forskningsbloggen *Miman* 15/1, 2013 – <http://forskning.kb.se/?p=986> [senast kontrollerad 15/12, 2013].
35. Se "Open Access" – <http://www.kb.se/openaccess/> [senast kontrollerad 15/12, 2013].
36. För en aktuell diskussion kring alternativa (och mer akademiska) former av fildelning se Jonas Andersson Schwarz, "Honourability and The Pirate eEthic", i red. Tilman Baumgärtel, *The Pirate Book: Global Piracy and Other Inadmissible Approaches Towards Intellectual Property Rights* (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2013).
37. Se – <http://forums.zotero.org/discussion/16065/academic-napster-or-enabling-file-storage-for-open-group/> [senast kontrollerad 15/12, 2013].
38. Julian Myers, "Four Dialogues 2: On AAAARG", 26/8, 2009 SFMOMA *OpenSpace* – <http://blog.sfmoma.org/2009/08/four-dialogues-2-on-aaaarg/> [senast kontrollerad 15/12, 2013].
39. UbuWeb, "FAQ" – <http://www.ubu.com/resources/faq.html> [senast kontrollerad 15/12, 2013].
40. Morgan Currie, "Small is Beautiful: a discussion with AAAARG architect Sean Dockray", *Masters of Media* 5/1, 2010 – <http://mastersofmedia.hum.uva.nl/2010/01/05/small-is-beautiful-a-discussion-with-aaaarg-architect-sean-dockray/> [senast kontrollerad 15/12, 2013].
41. Se Sara Lindbäck, "Medverkan till upphovsrättsintrång", skrivelse från Rättighetsalliansen 19/2, 2013 – <http://www.piratpartiet.se/wp-content/uploads/2013/02/20130219-Information-till-PP-och-ST-1.pdf> [senast kontrollerad 15/4, 2013]. När sista handen läggs vid denna artikel meddelas att det svenska Piratpartiet låter utländska systerpartier ta över internetleveransen till The Pirate Bay. Partistyrelsen har alltså beslutat att vika sig för Rättighetsalliansen krav – fortsättning lär dock följa. Se Tobias Brandell, "Piratpartiet viker sig", Svenska Dagbladet 26/2, 2013.
42. Se "About" – <http://aaaaarg.org/about> [senast kontrollerad 15/12, 2013].
43. Se – <http://aaaaarg.org/issue/3297/aaaargsourcing-v1-looking> – och "Help" – <http://grr.aaaaarg.org/help/> [senast kontrollerad 15/12, 2013].
44. Andersson Schwarz, "Honourability and The Pirate eEthic".
45. Myers, "Four Dialogues 2: On AAAARG".
46. Peter Biddle et al., "The Darknet and the Future of Content Distribution" (Washington D. C.: Microsoft, 2002) – <https://www.google.se/search?q=The+Darknet+and+the+Future+of+Content+Distribution&aq=f&oq=The+Darknet+and+the+Future+of+Content+Distribution&aqs=chrome.o.57j0l2j62l3.211&sourceid=chrome&ie=UTF-8> [senast kontrollerad 15/12, 2013].

47. "Kriget mot piraterna kan inte vinnas!" *Piratbyrån* (intervju med Sebastian Lütgert av Rasmus Fleischer) 5/4, 2004 – <http://www.piratbyran.org/index.php?view=articles&id=57&cat=2> [senast kontrollerad 15/12, 2013].
48. Sebastian Lütgert, "Free Adorno, Free Benjamin", 24/2, 2004 – http://web.archive.org/web/20060104184358/http://www.textz.com/adorno/open_letter.txt [senast kontrollerad 15/12, 2013].
49. Dan Cohen & Tom Scheinfeldt, "Preface", i red. Dan Cohen & Tom Scheinfeldt, *Hacking the Academy*. Alla artiklar återfinns också online på www.digitalculture.org/hacking-the-academy/.
50. Michael O'Malley, "Reading and Writing", i red. Dan Cohen & Tom Scheinfeldt, *Hacking the Academy*.
51. Dick Kasperowski & Fredrik Bragesjö, "Framtidens tredje uppgifter", bloggpost RJ 14/11, 2012 – <http://debatt.rj.se/?p=162> [senast kontrollerad 15/12, 2013].
52. Anne Brynolf, "Digitalt samspel ger inga meriter", *Curie*, 29/10, 2013 – <http://www.tidningencurie.se/22/nyheter/nyheter/2013-10-30-digitalt-samspel-ger-inga-meriter.html> [senast kontrollerad 15/12, 2013].
53. Richard Rogers, *The End of the Virtual – Digital Methods* (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2009) – http://www.govcom.org/rogers_oratie.pdf [senast kontrollerad 15/12, 2013].
54. Jo Guldi, "Reinventing the Academic Journal", i red. Dan Cohen & Tom Scheinfeldt, *Hacking the Academy*. För en diskussion om medialt överflöd, se Pelle Snickars, "Information overload" *Information som problem*, red. Jonas Nordin, Pelle Snickars & Otfried Czaika (Stockholm: KB, kommande 2014.)